

használatba vették. Ma viszont a tudomány és a látogatók számára egyaránt hozzáférhetetlen: a kötetben a mai állapotokat illusztráló néhány kép – szándéka ellenére – lehangoló.

A Batthyaneum régiséggyűjteményével több tanulmány foglalkozik. Gabriela Dănilă Lőnhárt Ferenc (1819–1897) erdélyi püspök pecsétgyűjteményéről ír munkájában. Lőnhart Ferenc (1882-től erdélyi püspök) kevéssé ismert alakja itt méltó elismerést nyer. Mecénási alakja kissé elhalványult Batthyány Ignác mellett, holott a Batthyaneum most 72 000 könyvtári egységet számláló gyűjteményét gyarapította az ő 3000 kötetes saját könyvtára is, amelyet a Batthyaneumnak adományozott. A szerző a Batthyaneum pecsétgyűjteményének Lőnhárt Ferenchez köthető, jórészt 19. századi darabjait mutatja be. Daniela Ciugudean a Batthyaneum régiséggyűjteményéből származó, bronzból készült kelta emlékek restaurálásáról ír, Volker Wollmann pedig egy római viasztabláról (tabula cerata), amelyet 1786-ban Verespatakon, bányászat során találtak. A viasztabla Hadrianus császár korából származik; különlegessége, hogy a rajta lévő szöveg görög: egy, az aranybányában megkötött munkaszerződés olvasható rajta. Vasile Moga tanulmányában a Batthyaneum régiséggyűjteményének néhány további római kori tárgyáról írt. Batthyány Ignác élénken érdeklődött püspöki székhelye római kori emlékei iránt, és némelyik lelet ügyében levelezett is Stefano Borgia bíborossal, a Congregation de Propaganda Fide prefektusával 1786-ban. A tanulmányban tárgyalt ókori emlékek közül kiemelkedik három kis fogadalmi szobor: Aphrodité, Pán és Jupiter kisméretű szobra.

Viorica Suciú Sztojka Zsigmond püspök éremgyűjteményéről írt, amely ugyancsak a Batthyaneum régiséggyűjteményéhez tartozik. Az egykori gyulafehérvári jezsuita rendház feloszlásakor, 1773-ban leltár készült az ingóságokról. Ez a leltár sorolja fel a püspök éremgyűjteményét, amelyet 1759-ben adományozott a jezsuita kollégiumnak. Az arany-, ezüst- és bronzérmék egy részéhez külföldön jutott hozzá, párizsi kánonjogi tanulmányai idején, majd egri prépostként Kassa környéki lelőhelyekről gyarapította gyűjteményét, a legnagyobb részt pedig a Gyu-

lafehérváron és környékén talált antik pénzérmék teszik ki: 109 ezüst és 163 bronz, amelyek áttekintő táblázatát és datálását a tanulmány végén találni.

Bár nem tartozik szorosan a Batthyaneum témaköréhez, de eszmétörténeti szempontból és az alapító püspökkel való rokonsága révén mégis van helye a kötetben Doina Biro Hendrének a felvilágosodás egyik érdekes képviselőjéről szóló tanulmányának. Gróf Batthyány Alajos, Rousseau egyik legelkezdőbb magyarországi követője ugyanis az erdélyi püspök egyik fiatalabb öccse volt. A szerző újabb levéltári kutatásai tovább árnyalják ennek a franciás műveltségű főúrnak, több (névtelenül megjelent) latin nyelvű munka szerzőjének a képét.

Az emlékkötet változatos témákat feldolgozó 21 tanulmánya méltón képviseli a Batthyaneum tudományos intézményét, anyagának gazdagságát, sokoldalúságát. Ha nem is abban a formában és környezetben, ahogy azt az alapító püspök eltervezte, de az intézmény, az épület és kincsei sok történelmi változást átélve megvannak, és a tudományt szolgálják. Az emlékkötet a bukaresti Román Nemzeti Könyvtár kiadásában jelent meg, a Giovanni Morando Visconti olasz kulturális intézet támogatásával.

V. ECSEDY JUDIT

Bibliotheca et Universitas. Tanulmányok a hatvanéves Heltai János tiszteletére. Szerk.: KECSKEMÉTI GÁBOR, TASI RÉKA. Miskolc, 2011. Miskolci Egyetem BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, 449 l.

Egyszer meg kellene vizsgálni a régi magyar irodalommal vagy egyszerűbben: a kora újkor művelődéstörténetével foglalkozó kutatók korfáját, hogy másoknak is feltűnjön, milyen sok kolléga érdemi ki – közel azonos időben – a kerek születésnaphoz kötődő köszöntő kötetet. Arányaiban feltűnően népes nemzedék kapcsolódott szervezeten vagy spontán lelkesedésből a belterjes, ám egyre népesebb körökben Rebakucs-kutatóknak nevezett táborhoz, ám ha egy pillantást vetünk erre a virtuálisan létező

kutatói közösségre, láthatjuk a mögöttük álló mestereket, a pályára bocsátókat. A mostanában köszöntött és köszöntendő nemzedék esetében meg kellene egyszer nevezni azokat is, akik akár közvetlen gyakorlati tanácsaikkal, akár már csak emlékeinkben élő sugalmazásaikkal ezeket a kutatásokat elindították: (alfabetikus rendben és a teljesség igénye nélkül) Borsa Gedeon, Keserű Bálint, Kovács Sándor Iván, Klaniczay Tibor, Tarnai Andor. A nagyszámú emlékkönyv-megjelenés idején azonban egyre nehezebb dolguk van a szerkesztőknek és a szerzőknek is. A tematikus kötetek összeállításakor valahogy figyelni kell arra, hogy az egyes dolgozatok kötődjenek az ünneplendő szerzőhöz, és úgy legyenek alkalmiak, hogy mögöttük mégis komoly kutatómunka látszódjék. A Heltai János tiszteletére közreadott kötet szerkesztőinek, Kecskeméti Gábornak és Tasi Rékának ez szinte maradéktalanul sikerült.

Miután a kötet szerkesztői (vagy egy névtelenségbe burkolózó bibliográfus) a kiadvány végén Heltai János publikációinak jegyzékét is közzétették, viszonylag könnyű ellenőrizni, hogy a tudós egyetemi tanár és könyvtörténész munkássága milyen átfogó, illetve résztemákat dolgoz fel, milyen területekhez kapcsolhatóak a tisztelgő tanulmányok. Mivel Heltai János tudományos tevékenysége két nagy intézményhez (nemzeti könyvtárhoz és egyetemhez) kötődik, találó a cím is, és a kötet dolgozatainak fejezeteibe sorolása is. A tisztelgő barátok, kollégák dolgát pedig megkönnyítette, hogy szinte nincs olyan téma, amely nélkülözhetné a *Régi Magyarország Nyomatványok* köteteit, melyekben Heltai János egyre nagyobb léptékű szerepet vállalt. Gyakran idézett alapmű az *RMNy.* szerkesztésének korabeli könyvkiadási tanulságait levonó akadémiai doktori disszertáció is (*Műfajok és művek a XVII. század magyarországi könyvkiadásban 1601–1655.* Bp. 2008). A könyvtörténeti, bibliográfusi tevékenységen túl Heltai sok éve meghatározó alakja a Miskolci Egyetem régi magyar irodalmat oktató tanszékének, kollégái és tanítványai tehát a közvetlenül megismert kutatásokra és egyetemi oktatómunkájára hatására is hivatkozhatnak.

A kutatási témák alapos ismeretében a kötet szerkesztői úgy állították sorba a dolgozatokat,

hogy azok tematikus fejezeteket alkossanak, de nagyobb távlatból utaljanak Heltai János teljes munkásságára is. Az első fejezet főleg a hitviták irodalmával, szereplőivel foglalkozik, utalva a szerző által szervezett miskolci hitvita-konferenciára és az előadásokat tartalmazó értékes tanulmánykötetre („Tenger az igaz hitrül való egyenetlenségek vitatásának eláradott özöne...” *Tanulmányok XVI–XIX. századi hitvitáinkról.* Szerk.: HELTAI JÁNOS, TASI RÉKA. Miskolc, 2005. Miskolci Egyetem BTK Régi Magyar Irodalomtörténeti Tanszék). Miután a kötet gazdagsága, terjedelme nem teszi lehetővé, hogy minden dolgozattal érdemben foglalkozzunk, csupán arra hívjuk fel a figyelmet, hányféle módja van az ünnepléshez és annak munkásságához való kötődésnek.

Tasi Réka, a hajdani tanítvány, majd kolléga dolgozatának kiindulópontja Heltai János egy margószéli lektori megjegyzése, amely ezután a hitvitázók módszereinek elemzésére készítette a szerzőt („Ezekbe azért a bizonyosságokba ilyen vétek vagon...” *Hitvita és módszer: Monoszló, Gyarmathi, Pázmány.*) Varga Bernadett a *Papistak meltatlan üldözése...* című vallási és politikai vitairattal foglalkozik, amelynek hátterét korábban Heltai János tárta fel részletesen. Varga a mű szerzőségének megállapítására sorakoztat fel megfontolandó érveket, de ő sem zárja ki újabb, bizonyító értékű források előkerülésének lehetőségét („Zajgódgyatok magyar ’euangelicusok vala-míg tetszik...”). Garadnai Erika és Martis Zsombor tanulmányának (Országútör és hitvita) ajánlása utal arra a toleráns és tárgyilagosan tudományos légkörre, amely Heltai János miskolci szemináriumait jellemezte: „A Miskolci Universitas hitvitázó szemináriumának régi pápista deákjai ajánlják e szerény irományt szeretett és igen tisztelt tudós kálvinista professzoruknak.” Demeter Júlia egy 1745-ből származó verses hitvitadráma közreadásával gazdagítja Heltai János gyűjteményét (Ím eképpen versem fut sebes szélekkkel). Ugyancsak a 18. század közepéig terjeszti ki a vizsgálódás határait Pavercsik Ilona – Heltai János OSZK-s kollégánője több évtizedig – az úrnapi prédikációkról szóló tanulmányában („Az igazság soha sem adatik elé a gorbomasággal”).

Heltai János több, hazai és külföldi megjelenésű tanulmányban foglalkozott a heidelbergi peregrinációval, kitüntetetten pedig Alvinczi Péterrel. A köszöntő kötet következő fejezete a Heidelbergben tanult diákok ismeretlen dokumentumait teszi közzé: Szabó András Miskolczi Csulyak István Heidelbergről szóló feljegyzéseit közli, Imre Mihály és Kecskeméti Gábor pedig (csaknem) ismeretlen Filiczky János-verset tár fel. Gréczi-Zsoldos Enikő nyelvészeti szempontból elemzi azokat az Alvinczi-szövegeket, amelyeket Heltai János jelentetett meg húsz évvel ezelőtt (Alvinczi Péter nyelvhasználatáról).

A *Régi Magyarországi Nyomtatványok* által feltárt anyagokhoz kapcsolódnak a következő fejezet tanulmányai, melyek között van nyelvészeti, néprajzi, nyomdászati- és általános művelődéstörténeti jellegű is. Az *RMNy.* által bibliografizált anyag új szempontú vizsgálatára hívja fel a figyelmet Voigt Vilmos, aki a 16. század „proverbializálódó” címadására sorakoztat fel példákat (A magyar proverbiumok legrégebbi rétegei). Fazakas Gergely Tamás azokkal a 17. század eleji szerzőkkel foglalkozik, akik többek között Heltai János feltáró munkája alapján kerültek ismét a kutatás előterébe (Nemzeti bünbánat Bethlen Gábor idejében). A Heltai János által összegzett 17. századi műfajok között szerepelnek az újévi üdvözlő versek is. A Forgách Zsigmond köszöntésére készült kiadványból emelt ki egyet, majd egészített ki számos más verssel és illusztrációval Gyulai Éva, aki Marussi Antal, az eddig kevésbé ismert költő munkásságával foglalkozik (Hinni, Pegase! Marussi Antal költő saját címeréről írt versei, 1603–1628). Kilián István is az *RMNy.*-re támaszkodik a régi magyar színjátszást újabb forrással gazdagító munkájában. A facsimilében is közreadott és drámatörténeti háttérrelmezéssel ellátott közlemény az eperjesi és bártfai iskolai színjátszáshoz nyújt színpadtechnikai ismereteket (Rézmetszetek Eperjesről és Bártfáról 1651-ből). Postma Ferenc és P. Vásárhelyi Judit szövegközlése az *RMNy.* 3. kötetének gyűjtőköréhez tartozó, a Strassburgi Egyetemi Könyvtárban újonnan felfedezett magyar verseket teszi közzé szabályos leírással, teljes szöveggel és hasonmás formában is (Ist-

ván Geleji Katona der Jüngere und seine drei ungarischsprachigen Gedichte aus dem Jahre 1654). Csorba Dávid dolgozatánál ismételten az ajánlásra kell hivatkoznunk. A tanulmány címe Hodosi Sámuel, „hüségese, szerény és tevékeny lelkipásztor” unikumként fennmaradt munkájára utal, a jelzők pedig (talán nem véletlenül) Heltai János tanár urat idézik („Órálló torony”. Lelkipásztori hivatástudat és önkép a 17. századi református közfelfogásban). A 17. század kedvelt műfajaival, a prédikációkkal, gyülekezeti énekekkel és fejedelmi tükrökkel foglalkozik a szerzőktől megszokott magas színvonalon a fejezet további három tanulmánya, Dukkon Ágnes, H. Hubert Gabriella és Havas László írása.

A köszöntő kötet utolsó fejezete azoknak a kollégáknak a dolgozatait fogta egy csokorba, akik írásukkal kevésbé kapcsolódnak Heltai János kutatói tevékenységéhez, de tiszteletüket saját tudományterületük egy-egy közleményével is kifejezték. Mózes Huba versformai megjegyzéseket gyűjt csokorba (Tizennégy szakaszos költemények szövegszervező arányai), Szelestei Nagy László két 18. század végi Te Deumról értekezik. Az egyetemi tanár kolléga, Gyapay László távolabbi korszakból átvélt dolgozata az akadémiai kritika és Kölchey viszonyával foglalkozik, Porkoláb Tibor pedig azért ajánlja Lévay József Mikes-versének elemzését Heltai Jánosnak, mert az ünnepelt professzor „Lévay Mikesét is *memoriter* fűjja, mert még az alsó tagozatban megtanulta Gaál Erzsébet (Csöre néni) tanító nénitől”. Legkülönösebb azonban Kabdebó Lóránt hivatkozása. Az érdekesítő tanulmány három költő egyazon Molière-fordításáról értekezik, az apropója pedig egy dedikált Szabó Lőrinc-kötet megvásárlása, amelynek „épp akkor sikerült a megvétele, amikor a felkérés érkezett Heltai kollégám köszöntő kötetében való részvételre”.

A terjedelmi lehetőségek miatt megemlíteni nélkül maradt dolgozatok is természetesen hozzájárulnak az ünnepelt méltó köszöntéséhez, ahogyan a számos nevet tartalmazó Tabula gratulatoria is. Nyilván csak az időhiány eredményezte, hogy a kötet nem tartalmaz névmutatót, Bessenyei József dolgozatának az utolsó monda-

ta (bekezdése?) lemaradt, Bellágh Rózsa jegyzeteiből pedig hiányzik az Apáczai Csere Jánosra vonatkozó aktuális szakirodalom, beleértve az ünnepi évfordulóra megjelent *Irodalomismeret* különszám teljes anyagát is.

NÉMETH S. KATALIN

Sipos Balázs: Sajtó és hatalom a Horthy-korszakban. Bp. 2011. Argumentum Kiadó, 314 l.

Jürgen Habermas (A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása), Marshall McLuhan (Understanding Media), Friedrich Kittler (Aufschreibesysteme 1800/1900), Norbert Bolz (Am Ende der Gutenberg-Galaxis), majd K. Ludwig Pfeiffer (A mediális és az imaginárius) médiatörténeti és -elméleti kutatásai a hetvenes évektől hazánkban is komoly érdeklődést váltottak ki. Az ezredforduló után ez az érdeklődés ráadásul oly módon látszott visszahatni az irodalomértelmezői munkára, hogy a (már korábban háttérbe szorult) történeti és az újabb keletű szövegelméleti szempontokat egyre gyakrabban előzte meg a művek közvetítettségének kérdése. Így terelődött a figyelem többek között a folytatásos (regény)közlések mediális aspektusaira, s ez a figyelem az újraéledő Kosztolányi-kutatás után nemrégiben a Jókai-kutatást is új alapokra kívánta helyezni (vö.: SZAJBÉLY Mihály: *Jókai Mór*. Pozsony, 2010. Kalligram Kiadó). Hogy e kísérletek mennyire voltak sikeresek, annak megítélése nem a jelen írás feladata; a magam részéről mindenesetre nem tartom szerencsésnek, ha e (kétségtelenül ígéretes) mediológiai perspektívát az egyes – filológiai, szemiotikai és narratológiai problémákat egyaránt felvető – életművek monografikus feldolgozásának kizárólagos szempontjává avatjuk.

Van azonban a posztmodern médiakutatásnak egy vitathatatlanul pozitív hozadéka is, egyfajta szemléletváltás, melynek előjelei már a műalkotás zártságának képzetét feladó, s ily módon a „kulturális szövegek” Mieke Bal-i felfogását előlegező posztstrukturalista irodalomelméletben, Roland Barthes és Julia Kristeva munkáiban is megfigyelhetők. Nem másról van itt szó, mint hogy a mediális multiplikációt és a kánoni

struktúrát érintő, a kultúratudomány olaján megfuttatott, piaci és szociálpszichológiai szempontokkal kiegészült kérdésföltevés akaratlanul is visszahelyezte tudományos jogaiba a marxista ideológiák igájában drasztikusan lesoványodott és hitelét veszített magyar sajtótörténetet. E státusváltás ékes példája Sipos Balázs e monográfiája, mely már bevezető fejezetében jelzi sajtó tárgyának tudományelméleti aktualitását, ugyanakkor nem tekint el (az újszerű feldolgozást lehetővé tevő elmélet[ek] részletes argumentációja mellett) a honi szakirodalom innovatív újraolvasásától sem. Ez utóbbi termékenységet jelzik az olyan kitételek, mint: „a médiatörténet evidens módon politikai társadalomtörténet” (27), továbbá a sajtótörténet segédtudomány (Pápay S.), történeti forrás (L. Ranke, J. Wilke) és irodalomtörténeti probléma (Pintér J., Szerb A., Thienemann T.) voltával való számvetés.

A könyv második fejezete (Propaganda és közvélemény az első világháború után) az egész munka anyagkezelését meghatározó módszertani alapvetéssel indul, melyben a szerző Berger és Luckmann tudásszociológiai értekezését citálja: a társadalmi-politikai valóságra vonatkozó tudás „mindig valamilyen adott helyen levő tudás” (45). A történetész kutató – hermeneutikai szituáltóságának illetően rögzítése után – a világháború = propagandaháború megfeleltetés legfontosabb fogalmait interpretálja. Ide tartozik a ’moral panic’, illetve a ’dehumanizálás’ (az ún. „belgiumi eset” informatív példájával). Ezek a (bekezdések élére helyezett) terminusok egyrészt könnyen áttekinthetővé, másrészt elsajátíthatóvá, feldolgozhatóvá teszik a könyv anyagát a szakmai és nem szakmai olvasók számára egyaránt. Ráadásul – mint azt Sipos könyve is bizonyítja – a fogalmak története sok esetben a közvélemény, a sajtó, s így voltaképpen a társadalom története. Ékes példája ennek a „propaganda” jelölő jelentettje, melynek permanens transzformációja egyszerre jelzi a közvetítettség történeti változékonyságát, s derít fényt egy korszakos episztémé mibenlétére. Esetünkben arra, hogy „a propaganda egykorú koncepciója, illetve a sajtó hatalmáról kialakított nézetek erős túlzáson alapultak, de erőteljesen rögzültek, és így meghatározhatták a sajtó és a hatalom viszonyát” (85).